

aktuální problémy civilní obrany

Před dvaceti léty byla v Československu ustavena Civilní obrana.

Její založení poznamenala tehdejší doba. Bylo v ní tehdy a v některých aspektech je dodnes mnoho nedokonalého. Nelze jí však upřít i v těch letech velké úsilí — inspirované Komunistickou stranou — k tomu, aby se CO během několika let stala organizací, která zabezpečuje obranu obyvatelstva před následky leteckých útoků nepřítele v rozhodujících místech našeho státního území. To vcelku odpovídalo tehdejší situaci.

Později po roce 1954 v důsledku revolučních změn ve vojenství Civilní obrana postupně přešla k systému obyvatelstva měst proti účinkům leteckých útoků nepřítele k systému všestranně pojatých a skloubených opatření, zaměřených na obranu především před účinky jaderných zbraní a k poskytnutí pomoci postiženým v napadených prostorech na celém území ČSSR.

Vývoj CO není ještě úplně dokončen, důsledně však sleduje základní a podstatné momenty. Za ty považujeme plošné pojetí ochrany obyvatelstva na celém území, vedoucí k zabezpečení „přežití“ našich národů a jejich aktivní úlohy v době války, s důrazem na ochranu obyvatelstva a národního hospodářství v hlavních cílových prostorech proti účinkům ZHN.

Nesmírná byla dlouholetá, nepřetržitá a nezištná pomoc Sovětského svazu, bez níž by CO v naší republice nebyla schopna dosáhnout pozitivních výsledků. Vždy jsme čerpali a nepřetržitě čerpáme ze zkušeností Sovětského svazu, které získal v průběhu druhé světové války a z vědeckotechnického rozvoje. Základní principy orientace a výstavby CO v SSSR budou vždy i našimi principy.

CO v ČSSR jistě ve svém dvacetiletém vývoji zaznamenala řadu nesporných úspěchů. Já se však budu zabývat spíše problémy, které CO v současné době řeší. Chci blíže objasnit náš názor na pojetí CO a ukázat na některé problémy, které musí CO vyřešit, aby dosáhla požadovaného stupně připravenosti.

Místo a úloha CO v branném systému ČSSR

Současný stupeň vývoje ve vojenství vyvolal kvalitativně nové problémy ochrany obyvatelstva a národního hospodářství před účinky nepřátelských prostředků vzdušného napadení. Obecně známé vojenskostrategické rysy příští

možné války, charakterizované ve své rozhodující etapě použitím jaderných zbraní, staví do popředí problém existence národů, definovaný v civilní obraně jako problém přežití.

Maršál Sokolovský ve své knize Vojenská strategie konstatuje ... „nebezpečí, že v soudobé válce bude použito prostředků hromadného ničení nejen proti vojskům na bojišti, ale i proti hlubokému zápolí, vynutilo organizovat nový druh strategického zabezpečení životnosti celého zápolí státu, známý pod názvem Civilní obrana“.

Vycházíme tedy z toho, že pro stát má význam pouze obrana v celém komplexu, v níž nesmí chybět z nezbytných prvků, zabezpečujících teprve v celku efektivní obranu socialistického státu.

Bojová činnost nepřítel se může ve válce projevit v zápolí jako komplex použití jeho prostředků proti celé hloubce našeho státního území. Tuto skutečnost zvláště zdůrazňuje vojenskopolitické a geografické postavení ČSSR, které vytváří podmínky pro působení již operačních prostředků v podstatě do celé hloubky území ČSSR a nutí nás (v příslušných proporcích) uvažovat o odvrácení operačního překvapení.

Požadavek komplexnosti obrany ČSSR vede tak objektivně k nutnosti vytvořit jednotně organizovaný, centrálně řízený systém opatření ochrany obyvatelstva a národního hospodářství v rámci celého branného systému a k zabezpečení činnosti příslušných řídicích orgánů všech stupňů. Tím je právě systém CO.

Svou širokou organizační základnou, která zahrnuje převážnou většinu státních, hospodářských a veřejných orgánů a organizací v ČSSR, zapojením více než dvou miliónů občanů do povinně organizovaných jednotek civilní obrany, spolu se 700.000 občany dobrovolně zařazenými do útvarů svépomoci v obcích, a s vojskem CO vytváří civilní obrana na bázi rozsáhlých organizačně operačních, zejména technických a materiálních příprav podmínky pro zabezpečení racionálního chování obyvatelstva na teritoriu ČSSR za války a pro jeho přežití.

Syntéze vojenských a nevojenských součástí v organizaci CO zesiluje prvek vojenské organizovanosti v akcích mezi obyvatelstvem a zabezpečuje příznivější předpoklady pro konečný efekt opatření k ochraně obyvatelstva a záchranných prací v napadených prostorech za války.

Místo a úloha CO v branném systému ČSSR je objektivně určena. V praxi se však setkáváme s problémy, které často vyplývají i ze vzájemného nepochopení a částečně i z neúplné znalosti poslání a úkolů CO. Značná část příslušníků velitelského sboru ČSLA, stejně jako LM a Bezpečnosti se setkává s CO pouze prostřednictvím dobrovolně organizované branné přípravy obyvatelstva. Zaměřují potom tuto malou část přípravy CO za celek.

Již orientační počet povinně zařazených občanů do CO ukazuje na to, že předmětem příprav CO není jen branná příprava obyvatelstva, ale daleko rozsáhlejší opatření jsou připravována mimo ni.

K úkolům CO (hlavní opatření CO).

Podle vládního usnesení je CO „organizovanou činností a souhrnem opatření k zajištění ochrany obyvatelstva a nezbytných zdrojů jeho života před následky nepřátelského napadení, jakož i k zajištění potřebných podmínek pro pracovní aktivitu obyvatelstva při zabezpečování nezbytného chodu celkového života státu v době zvýšeného ohrožení a za války“.

Aby splnila své poslání, připravuje a uskutečňuje tato opatření:

1. před nepřátelským napadením

- vyrozumění a varování orgánů, organizací a obyvatelstva o zvýšeném ohrožení a napadení,
- evakuaci obyvatelstva a osazenstva závodů,
- ukrytí,
- ochranu obyvatelstva před účinky otravných látek, radioaktivního spadu a biologických bojových prostředků,
- zatemnění,
- zajištění odolnosti národního hospodářství pro případ napadení,
- opatření k ochraně v prostorech a povodích vodních děl,
- opatření k ochraně zemědělské výroby a životních potřeb,
- udržování veřejného pořádku a bezpečnosti.

2. po nepřátelském napadení

- průzkum ohrožených a napadených prostorů, míst a objektů,
- prvořadá záchraná a likvidační práce po napadení.

Již samotný výčet opatření ukazuje na složitost problematiky CO. Vždyť jde o ochranu všeho obyvatelstva. Již sama evakuace, která má vyvést z pod úderu přes 3 milióny obyvatel představuje nevídanou masovou akci, která přesahuje okruh působnosti CO. Bude mít nesporně vliv i na vojenské akce na teritoriu. Uvedení takové masy lidí do pohybu ovlivní nejen mobilizaci, ale také přesuny všech vojsk přes naše území.

Požadavek ukrytí asi 4 miliónů obyvatel důležitých měst, míst a prostorů za jakékoli situace, zejména při nenadálém napadení, a ukrytí všeho obyvatelstva ČSSR proti radioaktivnímu spadu vyvolávají řadu složitých otázek, jejichž vyřešení rozhoduje o přežití v příští možné válce.

Stejně složitá a rozsáhlá je příprava a vlastní organizace prvořadých a záchranných likvidačních prací v napadených prostorech, při nichž budou v činnosti milióny lidí.

Rozsah příprav CO je proto objektivním faktorem, který předurčuje její masovost. Má-li CO vůbec fungovat, nemůže být věcí jednoho resortu, jedné specializované skupiny lidí, nýbrž věcí všech státních orgánů, hospodářských organizací a do určité míry i většiny složek Národní fronty v době míru i za války. Přitom se neobejde ani bez specialistů — profesionálů.

To vede k organizování štábů CO u územních orgánů státní moci a u orgánů řídících národní hospodářství na všech stupních. Tím je vynucena i organizace vojska CO, které by svou činností zabezpečovalo pohotový zásah v nejrozsáhlejších a nejdůležitějších prostorech napadených zbraněmi hromadného ničení a plnilo speciální úkoly CO. Právě vojsko CO musí vytvořit základní organizační strukturu pro zabezpečení prací v napadených prostorech, na níž se napojí nevojenské jednotky CO a praceschopné obyvatelstvo. V tomto smyslu je vojsko CO pro přežití obyvatelstva naprosto nepostradatelné. To nemění ani fakt, že masa příslušníků CO je organizovaná v nevojenských jednotkách. Ve válce není zanedbatelná ani pracovní kapacita vojska CO, která po mobilizačním rozvinutí vytváří podmínky pro splnění nejsložitějších úkolů v napadených prostorech svými silami.

Pro představu o možnostech využití vojska CO považují za vhodné krátce informovat o jeho hlavní části tj. vojenských útvech CO.

V mírové době je přísně omezený počet těchto útvarů. Jsou to federální vojenské útvary CO, organizované jako pluky a samostatné prapory, jejichž počet za mobilizace podstatně vzroste. Všechny federální vojenské útvary CO by byly doplněny na pluky CO a dále by byly vytvořeny tzv. „územní vojenské útvary CO“ v síle pluků. Jde o pluky speciální, jejichž účel a organizace se podstatně liší od armádní organizace. Vzhledem k plánovaným úkolům jsou složeny z poměrně silných ženijních, protichemických a požárních jednotek. Jednotky ostatních odborností jsou poměrně slabé a slouží pouze k zabezpečení činnosti pluku jako celku. Tomuto pojetí odpovídá i výzbroj a technické vybavení jednotek. Lehké pěchotní zbraně slouží jen k vlastní obraně pluku, těžké zbraně nemá. Technika odpovídá předpokládaným úkolům.

Odborným zaměřením vojenských pluků CO jsou prvořadě záchranné a likvidační práce CO k poskytnutí pomoci obyvatelstvu a záchraně materiálních hodnot. Jejich možnosti nejsou však zanedbatelné ani v případě potřeby obdobných prací vůči jiným oblastem branného systému, zvláště když budou zasazeny v napadených prostorech. Jde o pomoc armádě a spojenec-kým vojskům na teritoriu.

Civilní obrana je a musí být nedílnou součástí branného systému ČSSR. Integrace úsilí a sladění veškeré činnosti branného systému pod vedením Rad obrany je zákonitý proces. Nedostatečnou součinnost a vzájemnou spolupráci s ostatními oblastmi branného systému jsme sami již dávno pocítovali. A právě integrovanou činností můžeme podstatně zvýšit efektivnost celého branného systému. Pod vedením Rad obrany musí každá oblast branného systému ČSSR zabezpečovat určený, jí vlastní okruh úkolů a opatření především svými silami, prostředky a vlastními metodami. Musí ovšem postupovat v úzké součinnosti a vzájemné návaznosti na úkoly a opatření ostatních oblastí k tomu, aby rozhodnutí Rad obrany byla realizována co nejúplněji a nejefektivněji s vynaložením potřebného úsilí a prostředků.

Na pomoc jiné oblasti budeme spoléhat v těch případech, kdy nejen že svými silami nestačíme, ale kdy naše úkoly budou podle rozhodnutí Rady obrany příslušného stupně důležitější pro řešení celkové situace, než úkoly jiné oblasti branného systému.

Často se v souvislosti s významem jednotlivých oblastí branného systému diskutuje o otázce priority úkolů Československé lidové armády před úkoly ostatních oblastí. Tuto prioritu plně uznáváme. Jsme si vědomi, že páteří celého branného systému ČSSR je právě ČSLA. Svou aktivní úlohou, vedoucí k zničení nepřítele v době války, vytváří nejprůběžnější podmínky i pro vlastní přežití obyvatelstva. Civilní obrana zabezpečuje některé základní předpoklady k nepřetržité činnosti armády, k uchování lidských i materiálních zdrojů, stejně jako přímou pomoc součástí ČSLA i ostatních armád států Varšavské smlouvy, které budou na našem území. Tak chceme v praxi pomáhat v plnění úkolů armády, které považujeme za prioritní. Přitom ovšem máme za to, že vítězství nad nepřítelem za podmínek, že bychom nezajistili přežití národů naší země, by ztratilo pro nás smysl. A v tom vidíme účel své činnosti.

V některých publikacích v zahraničí a i u nás se občas objeví absurdní názory, že existence CO je zbytečná. K těmto názorům v uplynulém období přispívaly i některé ne kvalifikované články našeho tisku. Takové názory jsou v zásadním rozporu s brannou politikou KSČ. Ochrana životů a zdraví občanů za války a adekvátní přípravy v míru jsou neoddelitelnou součástí této politiky.

Účelnost a účinnost CO je podle názoru ministerstva vnitra nutné vztáhnout na míru jejího efektu v době války. Civilní obranu můžeme považovat za účelnou a účinnou, podaří-li se prokázat, že zabezpečí přežití většiny obyvatelstva v podmínkách vzdušných útoků nepřítel na rozdíl od stavu, kdy by nebyla. Takový důkaz není úplný a je značně zjednodušen. Jsou opominuty jiné důležité aspekty, které hovoří ve prospěch CO a vyplývají z jejího místa a úlohy. Přesto však je dostatečně průkazný.

V základě musíme kalkulovat s účinky při vedení jaderné války — jako nejpravděpodobnější. Cílová analýza účinků po napadení území ČSSR zbraněmi hromadného ničení ukazuje zhruba tyto skutečnosti:

a) Při překvapivém jaderném napadení ČSSR, bez uskutečnění předpokládaných opatření civilní obrany, mohla vzniknout katastrofální situace. Je možné očekávat, že spolu s vyřazením politických a ekonomických center, komunikačních uzlů, vojsk a míst řízení státu, by bylo zasaženo více než 50 % obyvatel. Z tohoto množství by bylo přes polovinu nenávratných ztrát. Podle odborných pramenů — při 30 % ztrát na obyvatelstvu pozbývá stát schopnost zabezpečovat základní funkce společnosti a vést válku. Bez opatření CO by i druhá polovina zasažených, kteří byli pouze raněni, zůstala bez pomoci a zvýšila by tak nenávratné ztráty;

b) Při stejném rozsahu jaderného napadení by za předpokladu realizace dosavadních opatření CO a uvedení systému CO do pohotovosti došlo také ke značným ztrátám — okolo 16 % obyvatel, z toho méně než polovina nenávratných ztrát. Jak vidíme, ztráty jsou však pronikavě nižší a nevytváří se situace naprostého rozvratu života společnosti. Kromě toho zachované síly a prostředky CO jsou schopny poskytnout většině zasažených účinnou pomoc.

Ministerstvo vnitra rozpracovalo návrh nové koncepce ochrany obyvatelstva a národního hospodářství v CO. Po jeho uskutečnění, které by si vyžádalo z hlediska budování ženijně technických opatření řady let, by se v navržených variantách cílového stavu ztráty pronikavě snížily.

Míra rizika při zanedbání péče o civilní obranu by byla příliš vysoká a pro socialistický stát naprosto neúnosná.

Je nesporné, že přežití by bylo příznivě ovlivněno především působením koalice států Varšavské smlouvy a jejich ozbrojených sil. Spolu s tím by podstatně ovlivnilo vzniklou situaci obyvatelstvo samo. Pod vedením KSČ a orgánů socialistického státu by vytvořilo příznivé podmínky pro přežití a pro vítězné zakončení války. K tomu je však zapotřebí vytvořit podmínky, včetně organizace CO.

K některým nedostatkům v přípravě CO

Chci jen v nástinu uvést některé z nedostatků, které připravenost civilní obrany nepříznivě ovlivňují.

Vedle určitých organizačních problémů je to zejména stav ženijně technických opatření. Ukrytí není dostatečné a je zatím málo operativní. Neskýtá dostatečnou ochranu obyvatelstva cílových prostorů před napadením. Evakuace, i když odpovědně připravená, je příliš jednostranným opatřením a neposkytuje ochranu v případě nenadálého napadení. Nová koncepce ochrany obyvatelstva a národního hospodářství tyto hlavní problémy řeší. Kromě toho připravujeme konkrétní změny v plánování ukrytí a evakuaci v současné době.

Vybavení obyvatelstva prostředky osobní protichemické ochrany zabezpečuje sice ochranu všech dětí a zaměstnanců důležitých závodů, ale u ostatních kategorií obyvatel není ještě úplné.

Ve školení a výcviku nevojenských jednotek CO není ještě dostatečný pořádek.

Za jednu ze základních příčin nedostatků považujeme dlouhodobé podcenění civilní obrany u určité části funkcionářů a orgánů na jednotlivých stupních řízení. Podstatnou příčinou byl také krizový vývoj společnosti v letech 1968—1969, který zesílil nepříznivý vztah části obyvatelstva k obraně, včetně CO.

Nedostatky jsou i v legislativní oblasti. Proto připravujeme zákon o CO, který jednoznačně určí povinnost služby v CO pro určené kategorie obyvatel ČSSR.

I přes tyto nedostatky, systém CO je natolik zakotvený v životě společnosti a natolik zorganizovaný, že v případě jakékoliv situace je schopen i když s nedostatky fungovat a splnit svou úlohu vůči obyvatelstvu.

Ke koncepci ochrany obyvatelstva a národního hospodářství v CO

Přípravy a činnost CO z hlediska její cílové působnosti můžeme členit na dva základní směry

- a) Opatření k ochraně obyvatelstva proti účinkům vzdušného napadení nepřitele, která mají svou organizačně operační, technickou a materiální stránku,
- b) Opatření aktivních sil a prostředků CO pro činnost v napadených prostorech k záchraně životů a k záchraně materiálních hodnot.

V popředí zájmů jsou v poslední době právě opatření k ochraně proti napadení, k jejichž realizaci navrhujeme novou koncepci.

Podle koncepce z r. 1961 jsou zaměřeny přípravy CO na „účelná, vzájemně skloubená opatření k evakuaci a ukrytí“. Za základní opatření k ochraně obyvatel velkých měst a prostorů ohrožených napadením jadernými zbraněmi je považována jednoznačně evakuace. Ukrytí navazuje na evakuaci a zabezpečuje se vmístech, kam bude obyvatelstvo vyvedeno. Kromě toho je hlavním prostředkem ochrany zaměstnanců nepřetržitě pracujících závodů, ležících v kategorizovaných městech a prostorech a obyvatel některých měst, která jsou méně ohrožena.

Dosavadní koncepce je účinná, pokud nedorazí k překvapení a evakuaci se podaří uskutečnit. Odpovídá do značné míry tézi, že válka bude zahájena po narůstání válečného nebezpečí.

ČSSR však leží v dosahu operačních prostředků napadení. Sovětská vojenská doktrína považuje za téměř nepravděpodobné strategické překvapení, ale uznává možnost překvapení operačního. Tato skutečnost spolu s řadou překonaných hledisek dosavadní koncepce (např. neúplnost opatření proti radioaktivnímu spadu na celém teritoriu) vedla Radu obrany státu k rozhodnutí zpracovat návrh nové koncepce.

Připravený návrh obsahuje tyto základní myšlenky kolektivní ochrany obyvatelstva:

- obyvatelstvo je nutné chránit jak proti nenadálému, tak proti očekávanému napadení,
- civilní obrana musí mít možnost pružně reagovat na jakoukoli situaci,

— za hlavní způsoby ochrany je nutné považovat ukrytí a evakuaci, spojené s účinným systémem varování.

Návrh řešíme ve třech variantách.

Dva z nich v podstatě navrhuji

— výrazně rozšířit výstavbu úkrytů ve městech a prostorech ohrožených napadením jadernými zbraněmi,

— evakuaci považujeme za dílčí a doplňující opatření.

Tím chceme zabezpečit účinnou ochranu obyvatelstva i při nenadálém napadení.

Třetí varianta v podstatě pouze zdokonaluje dosavadní koncepci. Navrhuje tudíž

— evakuaci jako hlavní prostředek ochrany obyvatelstva měst a prostorů ohrožených napadením jadernými zbraněmi,

— ukrytí jako prostředek navazující na evakuaci.

Ve všech variantách dále navrhuje

— přebudovat a zabezpečit účinný systém varování,

— plošně chránit obyvatelstvo proti radioaktivnímu spadu na celém území ČSSR.

U každé varianty jsou uvedeny náklady na realizaci. Jejich výše je spojena s určením míry rizika a uvedena v pravděpodobných počtech postiženého obyvatelstva po napadení.

Z návrhu vyplývají tyto poznatky:

a) Spojitost mezi úrovní příprav ukrytí a ztrátami na obyvatelstvu, zejména při nenadálém napadení. Čím dokonalejší ukrytí, tím méně ztrát;

b) Spojitost mezi úrovní příprav ukrytí a vynaloženými prostředky. Ukrytí je nákladné, ale snižuje pronikavě míru rizika;

c) Evakuace je nejméně nákladným opatřením. Uskutečnil-li se, je vysoce účinným prostředkem ochrany. V nákladech je 2—3× „lacnější“ než varianty ukrytí. Je však spojena s velkým rizikem neúměrných ztrát na obyvatelstvu při nenadálém napadení a tehdy, nepodaří-li se ji realizovat. Je přitom složitá a vytváří na území ČSSR rozsáhlé problémy;

d) Předpokladem efektivnosti jakýchkoli opatření je účinný systém varování;

e) Důsledná realizace plošného pojetí ochrany obyvatel v ČSSR znamená, vzhledem k rozdílnému stupni ohrožení obyvatelstva v různých místech, reálnou možnost přežití jeho značné části při jakkoli překvapivém napadení.

Navržená opatření jsou ekonomicky náročná. Proto se předpokládá, že případné hromadné budování úkrytů bude rozloženo na celou řadu let.

Jsmo si vědomi nebezpečí, že navržená opatření za určitou dobu zastarají. Nemůžeme se však vzdát úkolu zabezpečit účinnou ochranu obyvatel.

Ke zmírnění tohoto nebezpečí předpokládáme v jednotlivých pětiletkách příslušné úpravy a upřesnění v souladu s technickým vývojem ve vojenském a v hospodářství. Přitom jsou vytvořeny možnosti reagování na politické změny a podle potřeby i urychlení programu.

Návrh koncepce je ovšem mnohostranný. Pokusil jsem se vysvětlit pouze zásadní myšlenky kolektivní ochrany a nezabýval jsem se ostatními problémy.

Zatímco změnu vztahu ukrytí a evakuace můžeme realizovat během řady let, pak většinu ostatních navrhovaných změn můžeme uskutečnit v relativně krátkém čase.

CO musí být však připravena stále (kdykoliv). Proto cílové řešení je především vyjádřením „konečného“ stavu, kterého chceme dosáhnout.

I při současném zaměření úsilí na řešení koncepce ochrany neztrácíme ze zřetele druhý základní směr přípravy CO — záchranné práce v napadených prostorech. Ty totiž by CO zabezpečovala i za toho absurdního předpokladu, že by pro obyvatelstvo nebyla připravena žádná ochranná opatření. Jejich složitost a rozsah si můžeme jen stěží představit. Zaměřím se proto jen na část tohoto problému. Při teritoriálních cvičeních i při jiných příležitostech se ukazuje, že není pochopen zcela rozsah prací, za něž CO odpovídá. Na CO pak jsou zbytečně kladeny požadavky, které může plnit pouze na jejich úkor. Neujasněný je také podíl CO na obnovovacích pracích. I když můžeme CO využívat pro další teritoriální úkoly i pro obnovu, přece jen je předurčena právě k výkonu specifikovaných činností v napadených prostorech.

Jde o tyto druhy prací

- vyprošťování osob ze zavalených úkrytů,
- lokalizaci a hašení požárů,
- průchody a průjezdy v závalech,
- vyprošťování osob ze zbořených domů a objektů,
- vynášení raněných, poskytování první předlékařské a lékařské pomoci a odsun raněných,
- dezaktivaci, odmořování, dezinfekci, dezinsekci a deratizaci,
- speciální očistu osob, materiálů a techniky a veterinární očistu zvířat,
- zabezpečení budov před zřícením neb stržením narušených konstrukcí,
- lokalizaci a likvidaci poruch inženýrských sítí, zejména obnovení dodávky vody a elektrického proudu pro záchranné práce a zabezpečení nejnужnějších spojení,
- záchranu unikátních materiálních a kulturních hodnot,
- nouzové zásobování postižených,
- vyvedení osob bez přístřeší a z napadených míst a jejich prozatímní ubytování,
- veterinární pomoc a odsun zvířat,
- udržování bezpečnosti a pořádku v ohrožených a zasažených prostorech,
- zabezpečení likvidace hromadných nenávratných ztrát.

Již vyjasnění obsahu umožní lépe vymezit poslání CO v této oblasti.